Düşürülen Jet-Vurulan Helikopter: Hukuka Uygunluğun Sınırı*

Bir sene öncesinde Türk savaş uçağının düşürülmesiyle uluslararası hukuka uygunluk tartışması başlamıştı. Geçen zaman içerisinde angajman kurallarının değişmesi ve son olarak Suriye ordusuna ait askeri helikopterin sınır ihlali dolayısıyla düşürülmesi[1] söz konusu oldu. Her iki olayın farklı bir noktadan hareketle gerçekleşmesi ilk olayı uluslararası hukukun ihlali, ikincisini uluslararası hukukun tatbiki olarak niteliyor.

"Angajman kuralları" tam olarak neyi anlatıyor?

Angajman kuralları askerî operasyonların siyasi ve hukuki boyutlarını izah eden metinlerdir.[2] Bir başka deyişle, yetkili bir otorite tarafından çıkarılan ve askerî kuvvetlerin hedeflerini yerine getirirken tâbi olacakları kuralları ve sınırları çizen direktiflerdir. Angajman kuralları ulusal askerî doktrinlerde, tamamlayıcı (yardımcı) emirler, dağıtım emirleri, harekât planları, yürürlükteki direktifler de dâhil olmak üzere çeşitli şekillerde görülür. Bu direktifler, kuvvet kullanımı konusunda yetkilendirme ve sınırlandırmalar içerir.

---

* Bu analiz, 22 Haziran 2012'de görev uçuşu gerçekleştiren Türk jetinin Suriye'den açılan ateş sonucu düşürülmesi ve 16 Eylül 2013 tarihinde Suriye'ye ait helikopterin Türk hava sahasını ihlali üzerine düşürülmesi üzerine 20 Eylül 2013 tarihinde bilgi notu olarak hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

[1] "Türk jeti Suriye helikopterini vurdu", NTV, 16.09.2013; Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklama: "M-17 tipi Suriye helikopteri Türk hava sahasını yaklaşık 14.200 feet irtifada seyrederken, 2 km derinlikte ihlal etmiştir. Bu durum üzerine havada devriye görevinde bulunun iki F-16 uçağından birisi tarafından 14.27'de Türk hava sahasında iken vurulmuş ve hududun takriben 1 km Suriye tarafına düşmüştür."

[2] NATO Rules of Engagement, was approved by the North Atlantic Council in 2003. The document contains a compendium of strategic and operational ROE and NATO policy for approving and implementing these rules for all NATO/NATO-led military operations. Rules of Engagement (ROE) are defined as: "ROE are directives to military forces (including individuals) that define the circumstances, conditions, degree, and manner in which force, or actions which might be construed as provocative, may be applied."

Öyleyse bu kurallar yalnızca savaş ve çatışma durumunda mı uygulanır?

Hayır. Bu kurallar barış ve savaş zamanları için ayrı ayrı düzenleniyor. Örneğin angajman kuralları, askerî birliklerin nasıl konumlandırılacağından operasyonlarda kullanacakları merminin kalibresine ya da taciz ateşlerine nasıl cevap verileceğinden uyarı ateşlerinin nasıl olacağına kadar ince ayrıntıları düzenler. Temel olarak şu sorulara cevap verir:

- Ne tür eylemlere izin veriliyor?
- Ne zamana kadar izin veriliyor?
- Hangi durumda izin veriliyor?
- İzin verilen eylem nasıl gerçekleştirilecek?
- İzin verilen eylem kime karşı gerçekleştirilecek?

Türkiye NATO'nun angajman kurallarını mı uyguluyor?

Kısmen. Her ne kadar angajman kuralları her ülkenin kendine özgü askerî, politik ve hukukî metinleri olsa da, Türkiye'nin bir NATO ülkesi olduğu dikkate alındığında, angajman kuralları NATO mevzuatları ve uluslararası hukuka uyumludur. Ancak Türkiye'de yerleşik bulunan PATRIOT füze sistemleri için, NATO'nun kendi angajman kuralları geçerlidir.

Değişen angajman kuralları ilk kez helikopter düşürme vakasında mı uygulandı?

Hayır. Türkiye angajman kurallarını, Haziran 2012'de Türk savaş uçağı uluslararası sularda, silahsız ve kimliği açık bir şekilde keşif uçuşu yaptığı sırada düşürüldüğü zaman değiştirdi. Değişen bu kurallar, son olarak Suriye ordusuna ait bir helikopterin sınır ihlâli nedeniyle 17 Eylül'de düşürülmesiyle uygulandı. Angajman kuralları bir sene zarfında pek çok kez işletildi. Başlıca uygulamalar ise şunlar:

- **3 Ekim 2012:** Akçakale ilçesine düşen top mermisi nedeni ile 5 Türk vatandaşının hayatını kaybetmesi üzerine Türkiye, Suriye'de tespit edilen askerî noktaları top atışına tuttu.
- **17 Temmuz 2013:** Suriye tarafından açılan ateş sonucunda Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde bir kişi hayatını kaybetti iki kişi de yaralandı. Yine angajman kuralları gereği Suriye mevzilerine ateşle karşılık verildi.
- **2 Ağustos 2013:** Genelkurmay, Ceylanpınar'da Suriye tarafından açılan ateşe karşı ağır makineli tüfek ile "cezalandırıcı mahiyette" karşılık verildiğini açıkladı. Böylece ilk kez aynıyla değil cezalandırıcı mahiyette bir karşılık verilmiş oldu.

Askerî helikopterin düşürülmesi uluslararası hukukun ihlâl edilmesi midir?

Hayır. 1919 tarihli Paris Havacılık Konvansiyonu'na göre her devlet barış zamanında "zararsız geçiş" hakkından faydalanarak, diğer devletin hava sahasından geçebilir.[3] Ancak anlaşmanın 32. maddesi uyarınca taraf devletlerin hiçbir askerî uçağı "özel bir yetkilendirme olmadan" diğer taraf devletin hava sahasına giremez ve topraklarına iniş yapamaz.

Benzer şekilde, 1944 Uluslararası Sivil Havacılık Anlaşması'na (Chicago Sözleşmesi) Ek-III Milletlerarası Hava Servisleri Transit Sözleşmesi 1. maddesi uyarınca, taraf Devletlerden her biri diğer taraf Devletlere şu serbestilerini bahşeder: 1) Ülkesi üzerinden yere inmeksizin uçup geçmek imtiyazı, 2) Trafikten gayri maksatlarla inmek imtiyazı (Teknik iniş yapmak imtiyazı). Ancak bu imtiyazlar askeri hava araçları ve hava limanları için söz konusu değildir.[4]

Barış zamanlarında hava sahası ihlalleri durumunda, saldırı riski bulunmuyor ve düşmanca bir niyet ve eylem belirlenemiyorsa; askerî unsurlar öncelikle uyarılır, hava sahasını terk etmeye davet edilir, son çare olarak ise kuvvet kullanımına başvurulur. Türkiye'nin angajman kurallarını değiştirmesi açık bir ifadeyle "Suriye'den Türkiye sınırına yaklaşan her askerî unsurun bir tehdit olarak değerlendirilmesi ve askerî hedef olarak görülmesi" anlamını taşır. Dolayısıyla, 46 dakika boyunca hava sahasını ihlâl eden, uyarılmasına rağmen rotasını değiştirmeyen helikopter için son çare olarak müdahale seçeneği devreye sokuldu.

O hâlde "Türk jetinin düşürülmesi uluslararası hukuka uygundur" denilebilir mi?

Hayır. Kimliği açık ve silahsız olan Türk savaş uçağının uluslararası sularda düşürülmesi uluslararası hukukun açık bir ihlâlidir. Uluslararası hava sahaları tüm devletlerin sivil ve askerî uçaklarına açıktır. Ancak meşru müdafaa gerekçesiyle devletler hava sahalarına yakın bölgeleri de uçuşa kapatabilirler. Örneğin, 1982 yılında İngiltere Birleşik Krallığı, Falkland Adalarının 200 mil çevresindeki hava sahasını uçuşa sınırlamıştı.[5] Ayrıca ABD ve Kanada'nın hava savunma tanıma sistemleri (ADIZ ve CADIZ) Atlantik ve Pasifik okyanuslarının neredeyse yarısına kadar uzanmaktadır. Bu bölgeye giren uçakların kendilerini

---

[3] Convention Relating to the Regulation of Aerial Navigation Signed at Paris, October 13, 1919 (Paris Convention), bknz: http://www.spacelaw.olemiss.edu/library/aviation/IntAgr/multilateral/1919_Paris_conevention.pdf

[4] Uluslararası Sivil Havacılık Anlaşması'na (Chicago Sözleşmesi) Ek-III Milletlerarası Hava Servisleri Transit Sözleşmesi, bknz: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/kanuntbmmc027/kanuntbmmc02704749.pdf

[5] H.E. Levie, "The The Falklands War: Lessons for Strategy, Diplomacy and International Law 64 (Alberto R. Coli and Anthony C. Arend eds., 1985; Girişe Ayrıca uçuşa yasak bölge (no-fly zone) ile girişe sınırlı hava bölgesi (air exclusion zone) arasındaki farklar için: Yoram Dinstein, The Conduct Of Hostilities Under The Law Of İnternational Armed Conflict, "air exclusion zones are set up in international airspace (over high seas) and while they are regarded as warning zones, the same LOIAC rules apply inside."

tanıtmaları beklenmektedir. Ayrıca Türkiye ile Suriye hâlihazırda savaş durumunda değillerdir. Dolayısıyla Suriye, o tarihte angajman kurallarında herhangi bir değişikliğe gitmediği için, barış zamanı angajman kurallarını uygulamalıydı. Her ne kadar bir devletin hava sahasına izinsiz girilemeyecek olsa da, giriş yapan aracın kimlik bildirmesi talep edilir, araç uyarı verilerek hava sahasını terk etmeye davet edilir. Gerekirse son çare olarak kuvvet kullanımına başvurulur. Resmi kayıtlarda Suriye tarafından herhangi bir uyarı yapılmadığı ve uçağın Suriye hava sahasını terk ettikten sonra ikinci kez yönelmediği ifade edilmektedir. Bu çerçevede sayılan hiçbir kuralı yerine getirmeden Türk jetini düşürdüğü için, Suriye uluslararası hava hukukunun uyarma ve gereksiz zarar vermeme teamül kuralını ihlal etmiştir.

Hava sahasının ihlalinden başlı başına Suriye devleti mi sorumludur?

Hayır. Hukukî sorumluluk, üç farklı seviyede söz konusudur. (1) Devletler, silahlı çatışmalar hukukunu (LOAC) uygulamak, nasıl uygulandığını denetlemek ve diğer uluslararası sözleşme ve teamüllere uygun davranmak durumundadırlar. (2) Komuta kademesi askerî disiplini sağlamak, silahlı çatışma hukukuna aykırılığı önlemek ve angajman kurallarına uygunluğu sağlamakla sorumludur. (3) Bireysel olarak ise askerler, çatışma hukukuna ve angajman kurallarına riayet etmekle sorumludurlar. Hukuka uygunluğun kaybedilmesi durumda meşruiyet de kaybedilir, hukukî ve cezaî sorumluluğun ötesinde siyasi sorumluluk, diplomatik tecrit, tazminat talebi, zorlayıcı tedbirler ve gerekirse misilleme söz konusu olabilmektedir.